

Ігор ЗУБРИЦЬКИЙ,
*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки
та корекційної освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка*
Оксана ЗУБРИЦЬКА,
*старша викладачка циклової комісії іноземних мов, КЗЛОП «Самбірський
фаховий педагогічний коледж
імені Івана Филипчика»*

БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

У сучасному українському суспільстві, що переживає надзвичайно складні трансформаційні процеси, питання забезпечення безбар'єрності в освіті набуває особливого значення. Освітній простір повинен не лише відповідати високим критеріям якості, а й бути відкритим і доступним для кожної людини, незалежно від її фізичного стану, соціального статусу чи життєвих обставин. Значимість цього питання вельми зросла в умовах повномасштабної війни Росії проти України, яка призвела до збільшення кількості осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб та представників інших вразливих груп населення.

Нормативно-правове регулювання безбар'єрності в освіті України має багаторівневу структуру й базується як на міжнародних, так і на національних джерелах права. У міжнародному контексті вагоме значення має *Загальна декларація прав людини* (1948), яка, зокрема в статті 26, закріплює основні положення щодо права кожної людини на освіту, визначає мету освітнього процесу – «повний розвиток людської особистості»,

«збільшення поваги до прав людини» та формує ціннісні й правові орієнтири рівного доступу до освіти для всіх без винятку осіб [1]. Важливими документами у цьому контексті є також *Конвенція з подолання дискримінації в освіті* (1960), *Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права* (1966), *Конвенція про права дитини* (1989) та інші. Водночас ключовим

документом Організації Об'єднаних Націй (ООН), який визначає право осіб з інвалідністю на освіту на рівних засадах з іншими, передбачаючи застосування універсального дизайну, індивідуального супроводу та розумного пристосування в освітньому процесі є *Конвенція про права осіб з інвалідністю* (2006) [2], ратифікована Україною у 2009 р. Серед інших важливих орієнтирів – *Стандартні правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю* (1993), *Саламанкська декларація та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами* (1994), *Європейська соціальна хартія* (1996), *Інчхонська декларація: концепція розвитку освіти до 2030 року* (2015), рекомендації Ради Європи щодо інклюзивної освіти тощо.

Національне законодавство у сфері освіти ґрунтується на Конституції України (1996), спеціальних законах та інших нормативно-правових актах, насамперед на Законі України «Про освіту» (2017) [3], який містить дефініції понять, що безпосередньо стосуються доступності освіти: «*безпечне освітнє середовище*», «*особа з особливими освітніми потребами*», «*розумне пристосування*», «*універсальний дизайн у сфері освіти*» тощо. Ці документи закріплюють зобов'язання держави створити та забезпечити належні умови для здобуття освіти всіма особами, зокрема тими, хто має особливі освітні потреби. Важливою стратегічною ініціативою у цій сфері є також *Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року* (2021) [4], оскільки її метою є «створення безперешкодного середовища для всіх суспільних груп, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової, суспільної, громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики» [4].

Доцільно зауважити, що, попри наявність нормативно-правової бази, реалізація принципів безбар'єрності в освітньому просторі України й досі залишається проблемною. Це зумовлено насамперед недостатнім рівнем фізичної доступності закладів освіти, які, як правило, не відповідають державним будівельним нормам, зокрема *ДБН В.2.2-40:2018 «Інклюзивність*

будівель і споруд. Основні положення» [5]. Актуальними залишаються й питання інформаційної доступності, зокрема спостерігається відсутність адаптованих навчальних матеріалів для осіб із порушеннями зору та/або слуху, а також нестача цифрових ресурсів, розроблених із урахуванням потреб осіб з особливими освітніми потребами. Крім того, окремої уваги потребує кадрове забезпечення, оскільки у багатьох закладах освіти спостерігається дефіцит асистентів, тьюторів і спеціальних педагогів, що ускладнює реалізацію індивідуальних освітніх траєкторій.

Недостатній рівень міжвідомчої координації також перешкоджає комплексному наданню освітніх і соціальних послуг. До цього додається поширена суспільна упередженість щодо осіб з особливими освітніми потребами й низький рівень обізнаності громадськості про значущість інклюзивного підходу, що формує бар'єри ментального характеру.

Ураховуючи зазначені аспекти, реалізація безбар'єрної політики в освітньому просторі України потребує системного та міждисциплінарного підходу. Одним із ефективних механізмів може стати проведення національного аудиту доступності закладів освіти з метою виявлення актуальних потреб і визначення пріоритетних напрямів удосконалення. Доцільним є також посилення вимог до архітектурного й цифрового дизайну під час проєктування нових освітніх об'єктів. Підготовка педагогічних працівників має включати модулі, присвячені інклюзивній практиці, етичним засадам взаємодії з людьми з інвалідністю, а також методам адаптації та модифікації освітнього середовища.

Європейський досвід засвідчує, що важливу роль у забезпеченні освітньої та соціальної безбар'єрності відіграють органи місцевого самоврядування. Саме громади відповідають за оновлення інфраструктури, кадрове забезпечення, фінансування, а також за розвиток партнерства із громадськими ініціативами. До ефективних інструментів місцевої політики безбар'єрності належать проєкти громадського бюджету, мобільні ресурсні групи, адаптивні освітні простори тощо.

Отже, безбар'єрність у сфері освіти має розглядатися не лише як технічне чи архітектурне рішення, а як стратегічний ціннісний орієнтир, що визначає гуманістичний вектор розвитку освітньої політики. У Національній стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні освітня безбар'єрність трактується як система умов, що забезпечує рівні можливості, відкритий доступ, інклюзивність освітнього процесу, а також сприяє реалізації права на освіту впродовж життя, професійну мобільність, здобуття нових кваліфікацій і формування додаткових компетентностей.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголош. резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
 2. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. № 995_g71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71
 3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
 4. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p>
 5. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення : ДБН В.2.2-40:2018, затверджені Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.11.2018 р. № 327. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=88978
-